Miloš Nikolić

MARXIZMUS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

IV. (befejező) RÉSZ

A marxizmus reneszánszának kezdete

Mint már hangsúlyoztuk, a diákmozgalom, pontosabban az SDS mint annak legjelentősebb tényezője korai szakaszában — a hatvanas évek elején — nem a marxizmus hatására fejlődött. Az SDS-en belül azonban fokozatosan növekszik az érdeklődés a marxizmus iránt, méghozzá olyan mértékben, amilyenben eszmei-politikai kritikája és gyakorlati tevékenysége túlnő az egyetem keretein, illetve a diákmozgalom társadalmi és politikai kontextusának szélesedésével összhangban. A marxizmus iránti megnövekedett érdeklődés inkább a szervezet kritikai tevékenységének igazolását és radikális ellenzéki politikai erőként való elismertetését szolgálta, és nem abból a felismerésből eredt, hogy a harc célkitűzéseinek meghatározása és a megfelelő stratégia kialakítása elméleti feldolgozást és megalapozást követel.

Az SDS tevékenységének ideológiai igazolására és marxista elemzéseken alapuló elméleti indoklására először a már említett ERAP (Economic Research and Action Project) tett kísérletet. Ennek keretében a diákok százai vonultak ki az egyetemekről a lokális közösségekbe, illetve külvárosokba, gettókba, hogy gazdasági és más segítséget nyújtsanak a szegényeknek, a munkanélkülieknek és a színes bőrű lakosságnak. A *Studies on the Left* hasábjain 1964 folyamán, majd később 1966-ban is James O'Connor, Stanley Aronowitz, Norman Fruchter és Robert Kremer egész cikksorozatban fejtegették a következő téziseket: A fejlett tőkés államokban a kapitalizmus elleni harc a gyárakból áttevődik a lakóhelyre. Az alacsony életszínvonalért inkább okolhatók a lakáskörülmények, a fejletlen közhivatalok, az iskoláztatás és egészségvédelem (tehát mindaz, ami a gyár falain kívül oldódik meg), mint maga a munkabér. A szegények, munkanélküliek és színes bőrűek ellenállása az antikapitalista harc mind jelentősebb formájává válik, s ennélfogva elengedhetetlen a marginális csoportok stb. területi elv szerinti politikai szervezkedése. Ezek mellett az ún. „community unions"-ok mellett szállt síkra igen nyomatékosan a mai

amerikai marxisták két kiemelkedő képviselője: James O'Connor és Martin Nicolaus. Míg azonban O'Connor szerint a community union lesz a munkásosztály adekvát szervezeti és harci formája,[224] addig Nicolaus véleménye az, hogy az ipari proletariátus a fejlett kapitalizmusban már nem képvisel potenciális forradalmi erőt, s ezért a marginális társadalmi csoportok felé kell fordulni; ők az antikapitalista harc letéteményesei a gettókban. Nézeteit Nicolaus a munka megszüntetéséről szóló marxi tézissel támasztja alá.[225]

Az utóbbi álláspont elméleti szempontból sokkal jelentősebb, mert a marxista elemzéseket megkísérli a diákmozgalom ideológiai és politikai hitelesítésének szolgálatába állítani. Ez a próbálkozás 1966-ban és 1967-ben abban az elméleti törekvésben jutott kifejezésre, amely az egyetemistákat az új munkásosztály részeként igyekezett feltüntetni. Mindez „része volt az újbaloldalon belüli azon tendenciának, illetve felismerésnek, miszerint az elméletellenesség egyre természetlenebbé és veszélyesebbé válik".[226] „Az új munkásosztályról szóló elmélet a diákok aktivizmusát és háborúellenes szervezkedését a munkásosztály antikapitalista harcának részeként értelmezte" — mondja James Weinstein.[227] Habár ezt a tételt Marx nézetei nem támasztják alá, mégis egyetértünk Wini Breinesszel abban, hogy ez a diákmozgalomnak azt a törekvését tükrözi, amely a mozgalom elismertetésére és szentesítésére irányul, a marxista paradigma keretein belül."[228] Bár Breines kritikusan viszonyul a diákságot az új munkásosztály részeként feltüntető nézethez, mégis hangsúlyozza e tézis jelentőségét a baloldal elméleti és politikai harcának szempontjából. Mert „szakít a baloldalnak azzal a tradicionális nézetével, miszerint az ipari proletariátus a változások egyetlen letéteményese. Ugyanakkor kiszélesíti az elnyomatás fogalmát is: a hangsúlyt a kultúrára és tudatra helyezi."[229]

Az új munkásosztályról szóló tézist az SDS-en belül először a mozgalom vezető aktivistái, Karl Davidson és Greg Calver propagálták a hatvanas évek közepén, és két alapváltozata létezett. Az első szerint a tudomány és technológia alapvető termelőerővé válása miatt az egyetem stratégiai pozícióra tett szert a kései fejlett kapitalizmus feltételei közepette. Azt a helyet foglalja el, amelyet a kapitalista fejlődés korábbi szakaszában a gyárak töltöttek be. Az egyetem termeli a diákokat, akik már tanulóéveikben is a proletariátus, illetve az új munkásosztály részét képezik, mégpedig azért, mert elidegenedésük egzisztenciájuk anyagi feltételeiben gyökerezik, munkájuk eredményét (termékét) kisajátítják és maguk is árucikkekké válnak. A második változat szerint, amely közelebb áll Serge Mallet nézeteihez, a diákok majd csak az egyetemről kikerülve (tanulmányaik befejeztével) válnak új munkásosztállyá, miután bekapcsolódtak az ipari termelésbe. Eszerint az egyetem készíti fel (termeli) az új munkásosztályt, tehát rendkívül jelentős szerepe van a diákok politikai aktivizálását és radikalizálását illetően, hisz így már kialakulásának folyamatában lényegesen befolyásolhatja, meghatározhatja az új munkásosztály ideológiai és politikai arculatát.

1967 végén és 1968 folyamán radikalizálódik a diákmozgalom: az

Egyesült Államok politikáját, de magát az amerikai társadalmi rendszert is egyre gyakrabban jellemzik imperialistaként, előtérbe kerül a „harmadik világ" népeinek antiimperialista harcával való szolidaritás és az a követelmény, hogy a hatalom gyakorolta erőszakra erőszakkal kell válaszolni, a rendszer elleni lázadásnak pedig a rendszer ellen irányuló aktív harccá — forradalommá — kell kinőnie magát. Erre való tekintettel elvetik a diákság forradalmi szerepéről alkotott korábbi nézeteket és azokat a téziseket is, amelyek a diákokat az új munkásosztály részeként értelmezik. „A diákság a forradalmi ifjúsági mozgalom alkotórésze" — hangzik a jelszó, amely (egyébként nemlétező) mozgalmon belül a munkásifjúságé a vezető szerep. Az SDS-nek ezt az ideológiai és politikai irányvételt megfelelő elmélettel kellett alátámasztania és indokolnia, amire a meglévő marxizmus-változatok közül a promaoista és harcias Progressiv Labour Party által képviselt „marxizmus—leninizmus" látszott a legalkalmasabbnak. Az SDS radikalizálásával e párt befolyása is egyre nőtt. „Az SDS nagyfokú nyitottsága — írja David McLellan — a mozgalom közös céljainak hiányát tükrözte, és gyengévé, határozatlanná tette az igen határozott fellépésű kisebbség támadásaival szemben. Továbbá nyilvánvalóvá vált, hogy az SDS-t a rá jellemző, de nem elég világosan megfogalmazott humanista tiltakozás nem teszi képessé arra, hogy az olyan összetett kérdésekkel is megbirkózzon, mint az imperializmus; egy komoly átgondolt radikalizmus előbb-utóbb rá kell hogy találjon a marxista elmélet és gyakorlat valamely formájára. A kommunista párt, valamint ifjúsági szárnyának, a Du Bois kluboknak a tevékenysége a hatvanas évek elején kezd felélénkülni, de ezek a marxizmus trockista és maoista változatának befolyása alatt állnak."[230]

Az SDS ideológiai-politikai radikalizálódása és a „marxizmus—leninizmus" elfogadása közötti kapcsolatról Paul Breines — mikor mindez folyamatban volt — a következőket írta: „Az új-baloldali ifjúsági és diákmozgalom eklektikus, inadekvát, relative kísérleti jellegű és fluid nyelvezetének eltolódása a marxizmus és leninizmus egyre mechanikusabbá váló és megcsontosodó retorikája felé egy új stratégiai törekvés része, amelynek célja az újbaloldal és a diákság lázadását a munkásosztály vezette tömeges antiimperialista mozgalommá változtatni."[231]

Dickh Howard joggal hangsúlyozza, hogy „a marxizmus legdurvább formáját fogadták el — azt, amelynek szociológiája mechanikus, ideológiája pedig metafizikus."[232] Elfogadása az SDS részéről sokkal inkább ideológiai, mintsem elméleti okokra vezethető vissza. A mindig, s így most is a „régi ideológiáktól függő amerikai baloldal... ismét felfedezi a marxizmust... nem az amerikai társadalom új elemzésén, hanem a külföldi történések és Che Guevarra, valamint Regis Debray írásain keresztül. A marxizmus nem tért vissza ahhoz a formához, amelyben a többi fejlett országban kibontakozott, vagyis egy olyan doktrína magvához, amely az elméleti szigort a demokratikus irányultságú tömeges akciókhoz való ragaszkodással kombinálja":[233] A „marxizmusnak mint mítosznak"[234] ez a győzelme, „a marxizmus e ritualizálása és fetisizálá-

sa"[235] a diákmozgalom már említett elméletellenes jellegével hozható összefüggésbe.

Ez a fajta marxizmus—leninizmus 1970-ben, az SDS széthullásával tűnik le a színtérről és semmilyen hatással sem volt a hetvenes évek marxista és radikális gondolkodására.

A hatvanas években két figyelemre méltó, a marxizmus megújítására irányuló törekvés is jelentkezett, egyetemi körökben. Olyan törekvésekről van szó, amelyek közvetlenül ugyan nem kötődtek a diákmozgalomhoz, de serkentették a diákság eszmei-politikai radikalizálódását, és részben elméleti hatást is gyakoroltak rá. Az 1959 és 1967 között megjelent *Studies on the Left* folyóiratra gondolunk, valamint a Socialist Scholars Conference 1965 és 1970 között megtartott hat összejövetelére.

A Studies on the Left megindítására akkor került sor, amikor „1900 óta először a szocialisták balszárnya nemcsak hogy koherens elmélet és perspektíva, hanem szervezett mozgalom nélkül is maradt".[236] E folyóirat tett kísérletet először a szocialista, illetve marxista gondolat fejlesztésére az egyetemen. A folyóiratot a Wisconsin Egyetem professzorainak és végzős hallgatóinak (főként történészek) egy csoportja indította el. Legaktívabb munkatársai Martin Sklar, John Steinke (Wisconsin Egyetem) valamint James Weinstein, Philip Foner, Eugene Genovese, Gabriel Kolko, Martin Nicolaus ismert marxista történészek és teoretikusok voltak. Közülük néhányan korábban tagjai voltak a kommunista pártnak, illetve a párt ifjúsági szervezetének. A folyóirat köré a régi baloldal és a dogmatikus marxizmus kudarca és fogyatékosságainak felismerése tömörítette őket, valamint az a törekvés, hogy a radikális elmélet fejlesztésével serkentsék az új, szocialista és forradalmi mozgalom létrejöttét és fejlődését az Egyesült Államokban. A folyóirat szerkesztőinek és munkatársainak — saját bevallásuk szerint — „nem voltak illúziói a baloldal politikai mozgalmának közvetlen lehetőségeit illetően", de szilárdan hitték, hogy egy ilyen mozgalmat mindenképp „az amerikai társadalom, különösen pedig az Egyesült Államok világban betöltött szerepének egy valóban új átgondolása és értelmezése kell hogy megelőzze".[237]

A folyóiratra jelentős hatást gyakorolt az egyik kiemelkedő amerikai történész-marxista, Williams Applemans Williams, a Wisconsin Egyetem tanára. (Tekintélyét bizonyítja, hogy a hetvenes években megválasztották az Organization of American Historians — az Amerikai Történészek Szervezete elnökévé.) Könyveiben az amerikai expanzionizmusnak és imperializmusnak az Államokon belüli viszonyokra gyakorolt hatásával foglalkozik.[238]

Williams kutatásai rámutatnak arra, hogy az Egyesült Államok az expanzionizmust, illetve az imperializmust a „vadnyugati" térhódítások, a megművelhető földterületekért folyó harc kapcsán kialakult tizenkilencedik századi amerikai ideálokkal igyekezett szentesíteni, és arra, hogy az Egyesült Államok lakossága — beleértve a farmereket és munkásokat is — tömegesen támogatta ezt az expanzionizmust. Az imperializmus növelte az amerikai társadalmon belüli gazdasági egyenlőtlenségeket, létrehozta a

politikai repressziót, elindította a kulturális elszegényedés folyamatát, és a totalitárius rendszerek bizonyos sajátosságaival „gazdagította" a társadalmat. Ugyanakkor az Egyesült Államok imperialista politikája anyagi hasznot hozott az amerikai munkásságnak és megakadályozta, hogy a belső gazdasági válságok forradalmi méreteket öltsenek.

Az első években a Studies on the Left hasábjain (minden bizonnyal Williams hatására is) olyan jellegű tanulmányok domináltak, amelyek a XIX. századi és a XX. század eleji amerikai kapitalizmus és munkásmozgalom fejlődésének marxista kutatásán alapultak. 1963-tól, amikor szerkesztőségét New Yorkba helyezik át, a folyóirat a diákmozgalom felé fordul és számos írása foglalkozik az SDS-nek és az újbaloldal más szervezeteinek homlokterében álló témákkal. A folyóirat törekvése az elmélet iránti érdeklődés felkeltése volt és a mozgalmon belüli szocialista irányvonal erősítése. 1967-ben szakadásra került sor a szerkesztőségen belül: a munkatársak egy része amellett szállt síkra, hogy a folyóirat vegyen részt egy új szocialista párt létrehozásában, míg a többiek azon az állásponton voltak, hogy az újbaloldal mozgalma a fejlődés folyamán spontán kitermeli majd a számára legmegfelelőbb ideológiát és szervezeti formát. A szakadás végső eredményeként a folyóirat maga is megszűnt.

„A Studies on the Left marxizmusa — írja Paul Bühle — befejezetlen projektum maradt: nem mélyült el oly mértékben, hogy a klasszikus marxizmus filozófiai keretévé válhatott volna, de képtelen volt arra is, hogy elemzéseit egy élő társadalmi mozgalomhoz kösse. Ennek ellenére a Studies . . ., akárcsak a Monthly Review, a fiatal értelmiség orgánuma volt, azoké, akik a marxizmus olyan formája után kutattak, amely magyarázatot adhat az amerikai kapitalizmus funkcionálására és rávilágíthat a lehetséges változásokra."[239]

A marxista, tágabb értelemben véve szocialista elméleti erők összpontosításához és a radikális elmélet serkentéséhez az egyetemeken, mint már említettük, a hatvanas években jelentősen hozzájárultak a Socialist Scholars Conference-k is. 1964-ben a marxista, illetve a szocialista történészek egy csoportja a Rutgers Egyetemről és a Politechnic Institut of Brooklinről (közöttük az ismert marxista történész Eugen Genovese is) úgy döntött, hogy megszervezi ezt a minden szocialista beállítottságú részvevő számára nyitott tudományos összejövetelt, azzal a kikötéssel, hogy a részvevők nem kezdeményeznek vitát az aktuális politikai kérdésekről. Az első összejövetelt 1965-ben tartották meg a New York-i Columbia Egyetemen (ezer részvevő négy panel előadáson), a másodikat 1966-ban szintén New Yorkban (kb. kétezer részvevő 11 panel előadás), a harmadikat — a legtömegesebbet — 1967-ben (kb. háromezer részvevő 19 panel előadás). A negyedikre 1968-ban került sor a Rugers Egyetemen (hatszáz részvevő), a következőre 1969-ben, a Hofstra Egyetemen (kb. 800 részvevő 11 panel előadás), az utolsó pedig 1969-ben volt, ismét New Yorkban (600 részvevő 19 panel előadás). A tanácskozások legértékesebb tanulmányait tartalmazó kötet (címe: *The Revival of American Socialism*) Martin Nicolaus, James O'Connor, John Commelot, Irving How, Richard

Hamilton, Harry Magdoff, Norman Birnbaum, Paul Sweezy, Ernest Mandel, Stanley Aronowitz, Christopher Lasch, Irving Zeitlin, Martin Jay, Ronald Aronson, Paul Breines és Trent Schroyer tanulmányait tartalmazza.[240]

A hatvanas évek végén a kiemelkedő jobboldali, szociáldemokrata teoretikus Irving How, a Dissent folyóirat főszerkesztője olyan antológiát jelentet meg, amelynek tanulmányai élesen bírálják és egészében elvetik az újbaloldalt. „A kötetben közreadott elemzések és kritikák — írja az előszóban Irving How — főleg a demokratikus szocializmus politikai álláspontjaira vonatkoznak."[241] A tanulmányok szerzői pedig jobbára a „régi baloldal" antikommunista csoportosulásához tartoznak, mint pl.: Michael Harrington, Theodor Draper, Richard Lowenthal, Michael Walzera, Robert Brustein, Paul Goodman, Eugene Genovese és mások.

A marxizmus felvirágzása a hetvenes években

A diákmozgalom 1970-es széthullását követően a hetvenes években a marxizmus igazi felvirágzására kerül sor.

Az elmúlt 110 év folyamán — tehát attól kezdve, hogy Weydemeyer megkezdte Marx eszméinek a propagálását az Egyesült Államokban — egyetlenegyszer sem volt olyan intenzíven jelen a marxizmus az intelligencia körében, és nem látott annyi marxista szellemű könyv és folyóirat napvilágot, mint a hetvenes években.

„A marxista társadalomelmélet és kritika, valamint történelmi elemzés közelmúltbeli előretörése olyan méretű, amilyenre eleddig nem volt példa az Egyesült Államokban" — állítja 1981-ben Stanley Aronowitz.[242]

A marxizmusnak ezt az előretörését Bertell Ollman ismert amerikai filozófus és marxista „marxista kultúrforradalomnak"[243] nevezi. Ez a „kultúrforradalom" főként az egyetemeken megy végbe. „A politikai tudományok területén 1970 óta, csak a hatalom kérdéséről négy marxista szellemű tankönyv jelent meg Amerikában. Korábban ilyen jellegű marxista tankönyv nem létezett. Ugyanebben az időszakban a Cambridge, az Oxford és a Princeton Egyetemek kiadóházai — a legtekintélyesebb egyetemi kiadóházak — több mint tizenöt, szinte egytől egyig elismerő könyvet jelentettek meg Marxról és a marxizmusról. Manapság az amerikai egyetemeken több mint négyszáz kurzust szerveznek marxista filozófiából, míg 1960-ban aligha volt egy is. Ennek a folyamatnak a részeként a marxizmus — mint komoly alternatív megközelítés — mind több nem marxista kurzuson is jelen van, szinte minden tantárgy keretében."[244]

Marx W. Wartofsky erről a következőket írja: „Itt nemrég, alig húsz évvel ezelőtt a marxizmus ezoterikus és marginális tantárgynak számított... Azóta a dolgok radikálisan megváltoztak... Húsz évvel később, a nyolcvanas évek elején több mint négyszáz marxista filozófia kurzust szerveznek az amerikai egyetemek filozófiai szakain. Az utóbbi öt évben a félszázat is meghaladta a Marx filozófiai gondolatának egyes aspektusait taglaló művek száma, a Marxról és a marxizmusról szóló könyvek

pedig az utóbbi tíz évben néhány százával hagyták el a sajtót. Marx művei ezenkívül egyéb kiadványokban is hozzáférhetővé váltak. Az elmúlt öt évben az észak-amerikai filozófiai folyóiratok különböző módon, de a marxista tanulmányokra összpontosítanak, emellett az általános filozófiai folyóiratok egy része is reprezentatív tanulmányválogatásokat közöl a marxista filozófia egyes kérdéseiről."[245]

A marxizmus hetvenes évekbeli felvirágzását[246] az Egyesült Államokban a nagyszámú marxista folyóirat is tükrözi. Közülük a legjelentősebbek a Socialist Review (fennállásának első éveiben Socialist Revolution címmel jelent meg), a Telos, a Radical America, a New German Critique, a Marxist Perspectiv (megszűnt), a Theory and Society, a Social Text, a The Review of Radical Political Economy, a Latin-American Perspective, a Radical History, a Crime and Justice, a Dialechtical Antropology.

Az amerikai marxizmus előretörése egybeesett a marxizmus 1968 és 1973 közötti széles körű affirmálásával Nyugat-Európában, hozzájárulva ezzel a marxizmus legjelentősebb elméleti térhódításához.[247] A hetvenes évek közepétől azonban Nyugat-Európában megtorpan a marxizmus elméleti térhódítása, s 1977-ben Althusser a marxizmus válságáról nyit vitát. Ezzel szemben az Egyesült Államokban tovább tart a marxizmus és a marxista elméleti kutatások iránti érdeklődés. „Amikor a franciaországi »új filozófusok«, a disszidens kelet-európai értelmiség és a valamikori marxisták Angliában és Amerikában Marxot azzal vádolják, hogy a GULAG filozófusa — írja Stanley Aronowitz — mi elutasítjuk ezeket a vádakat: a munkásmozgalom reakciós ellenségeinek dadogását, a forradalmi elveket elhagyó és az új társadalom megvalósításának gátló tényezőjeként fellépő bürokrata szocialista rezsimek és pártok elleni konzervatív tiltakozást véljük kihallani belőle."[248] Igaz, 1981-ben a helyzet is megváltozik. Ekkor jelenik meg Aronowitz *The Crisis in Historical Materialism* című könyve, amelyről a későbbiekben még szólunk. Az új jobboldal eszméinek a lakosság széles rétegei által való elfogadása és a reaganizmus mint annak politikai kifejezője kétségtelenül nehezítették a marxizmus fejlődését, de úgy tűnik, meggátolni a megváltozott körülmények sem tudták. Az új politikai-ideológiai helyzet marxizmusra gyakorolt hatásáról Bertell Ollman 1984 elején a következőket írja: „A legújabb vélemények erről a kérdésről igen eltérőek: míg például a New York Times Magazine (1983. okt. 6-i száma) egy terjedelmes Mc Carthysta kirohanást intéz a „vörösök ellen az egyetemeken", addig a politikai tudományok országos egyesülete a vezető radikális (főként marxista) tudósok, valamint a hivatalos gondolkodást képviselő tudósok részvételével egész sorozat vitafórumot szervezett a politikai tudományok nagy kérdéseiről... Mindent egybevetve a Reagan elnökösködésének első három évében megszaporodó hidegháborús szónoklatok és a gazdasági válság kedvezőtlen politikai hatásának ellenére a marxizmus a kritikai gondolkodás erős és még mindig erősödő iskolája maradt sok amerikai egyetemen."[249]

Kétségtelen, hogy a marxizmus felvirágzása elsősorban az ideológiai és

politikai szempontból balra tolódott diákmozgalom egyetemi, de szélesebb értelmiségi körökre is gyakorolt erőteljes hatásának köszönhető. „Nyilvánvaló, hogy a marxizmus megjelenésének az amerikai egyetemeken leginkább az akadémiai közösség általános radikalizálódása kedvezett, a polgári jogokért folyó és a háborúellenes mozgalmak idejében. Ennek mozgatóereje pedig a diákmozgalom volt."[250]

A politikai harc és a diákmozgalom követeléseinek radikalizálódása már a hatvanas évek második felében igen sok diákaktivistát fordított az egyetemeken uralkodó liberális polgári tradíciótól a marxizmus felé. A polgári jogok és a Vietnam körül folyó politikai harcok ugyancsak sok aktivista figyelmét terelték a marxizmus irányába — mondják Bertell Ollman és Edward Vernoff is.[251] Az osztályszempontú elemzések, a fogyasztás helyett a termelésre való összpontosítás, a kultúrának anyagi erőként való felfogása a gazdasági egyenlőtlenségek forrásának kutatásakor mintha egybecsengtek volna az amerikai ifjúság ezreinek szocializmus felé fordulásával és inspirálták is azt. A háborúellenes mozgalom, a tagság megnyeréséért folytatott küzdelem... egy egész generációt győzött meg arról, hogy a marxizmus igaz antihegemonista társadalomtudomány, amelyhez viszonyítva minden vetélytárs-tudomány gyengének bizonyul."[252] A liberális tradíciók elvetése szempontjából — amely az új radikális ideológia és elméleti megközelítés előfeltétele — úgy tűnik, döntő volt a tény, hogy a diákmozgalomnak sikerült lerántania az álarcot a liberális tradíció egyik fellegváráról Amerikában — az egyetemről. Az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság elleni harc (Berkley, 1960), a katonai besorozás elleni tiltakozás (Berkley, 1967), a hadi kutatások (New England Free Press), a gettók lakónegyedeivel való földspekulációk (Columbia revolt 1968) stb. a diákság százezrei számára világították meg, hogy milyen „szabad" is a tudomány, és milyen szabadság az, amelyet védelmez.[253]

A marxizmus feladata mindenekelőtt az volt, hogy segítse a politikai és társadalmi identitás kialakítását, az amerikai társadalom fejlődésének és a világ imperializmus elleni harcának megértését és végül a diákmozgalom vereségének elméleti kritikai átgondolását és értékelését. Épp ez utóbbi, „a baloldal 1970-es veresége teremtett olyan szituációt, amely mindenképp elméleti reflexiót követelt" — mondja Mark Kesselman.[254]

A marxista fogalmak, elmélet és módszerek felé fordulást jelentős mértékben serkentette a diákaktivisták nagy részének teljes kiábrándulása a meglévő társadalomtudományok elméleti paradigmájából. Ez a kiábrándulás az új tapasztalatoknak, illetve az újbaloldal mozgalmában szerzett új kritikai tudatnak az eredménye. „Állandóan nőtt azoknak a fiatal tudósoknak a száma — mondja Bertel Ollman —, akik csalódtak a szakterületeiken eluralkodó paradigmákban, mivel azok figyelmen kívül hagyták vagy trivializálták mindazt, amit ők az adott időszak legjelentősebb problémáinak tartottak."[255] A kiemelkedő diákmozgalmi aktivista, Richard Flacks a marxista szociológia fejlődése kapcsán még egy jelentős okát említi ennek a kiábrándulásnak: „A strukturalista funkcionalista elmélet

nem jelezte előre, se meg nem magyarázta az évtized folyamán kialakult társadalmi konfliktusokat; nem tette ezt meg a politikai rendszer pluralista modellje sem." Ez „sokakat arra kényszerített, hogy alternatív elméleti alapokat és alternatív modelleket keressenek", hogy magyarázatot találjanak mindarra, ami a hatvanas években történt.[256]

De nemcsak a kiábrándulás fokozódott: egyre élesebben bírálják a meglevő polgári társadalomtudományokat is, mert felelősnek tartják őket az elidegenedett valóság ideológiai megalapozásáért és szentesítéséért. „A társadalomtudományok hatvanas években elharapódzó éles bírálata felelőssé teszi a társadalomtudományokat azért a támogatásért, amit az imperialista dominanciának (az országon kívül), valamint a rasszizmusnak és a kizsákmányolásnak (az országon belül) nyújtottak."[257]

A marxizmus az egyetemistákat két okból is vonzotta: először azért, mert „Marx is azok közé a teoretikusok közé tartozott, akik szerint a társadalomtudományoknak kritikai és emancipáló szerepe van", továbbá azért, mert „ő fogalmazta meg a társadalom fejlődésének és dinamikájának egyetlen bizonyított általános modelljét."[258]

A diákmozgalom, illetve az újbaloldal mozgalmai azzal is hozzájárultak a marxizmus felvirágzásához, hogy kedvező szellemi légkört teremtettek annak befogadására és fejlődésére. „Az újbaloldal azzal járult hozzá leginkább — a vietnami háborúval egyetemben — az amerikai politikához, hogy nagyon sok liberálist fordított néhány fokkal balfelé. Habár az újbaloldalnak nem sikerült az amerikai társadalmat forradalmasító mozgalom létrehozása, sokak szerint elősegítette a kritikai tudat kibontakozását; tudatosította, hogy a rendszer nem képes kielégíteni a lakosság szükségleteit, s így az amerikai demokrácia bálványozóit annak éles bírálóivá tette"[259] — írja Christopher Lasch. Ez annál kedvezőbb feltételeket teremtett a marxizmus befogadására, minél inkább ráébresztett arra, milyen óriási az eltérés a liberális polgári demokrácia proklamálta elvek és az amerikai társadalmi valóság, valamint az ország tényleges külpolitikája között. „A marxista politikai tanulmányokat az Egyesült Államok valósága (imperializmus, egyenlőtlenség, represszió, rasszizmus, és szexizmus), valamint a populizmus és demokrácia mítosza között fennálló ellentétek hívták életre. Ez utóbbiakat ugyanis tankönyvekben és kutatásaikban az amerikai politikai tudományok kimagasló képviselői agyon dicsőítették."[260]

Az amerikai kutatók a marxizmus felvirágzását összefüggésbe hozzák bizonyos nemzetközi hatásokkal is. Így David Plotke szerint a felvirágzásban nagy szerepet játszott a hidegháború megszűnése is, amely alatt a „marxizmust annak legfőbb ellenségei nemcsak hogy téves elméletnek minősítették, de olyannak is, amely teljesen aláássa a nemzeti érdekeket". A felvirágoztatásban ezenkívül az sem volt mellékes, hogy „egyre heterogénebbé vált a kommunista világmozgalom, ami azt bizonyította, hogy »a marxizmust« nem lehet a Szovjetunióban uralkodó politikai és társadalmi elmélettel azonosítani". „Mintha az új marxista áramlatok feltűnése Kelet- és Nyugat-Európában új periódus kezdetét jelezte volna, amelyben az értelmiség a marxizmushoz való viszonyát sokkal összetettebb és esz-

meileg kiélezettebb módon definiálhatja, mint az ortodoxiával való szembesülés esetében."[261] Stanley Aronowitz szerint a marxizmus fejlődése az NSZK-ban, Olaszországban és Franciaországban fontos szellemi inspirálója volt az amerikai marxizmusnak,[262] Bertell Ollman pedig, aki szintén nagy jelentőséget tulajdonít az európai hatásnak, „egyfajta megfordított Marshall-tervnek" nevezi azt (utalva az USA Nyugat-Európának nyújtott anyagi segítségére a II. világháború után).[263]

A korszerű marxizmus általános fejlődési modelljéhez képest az amerikai marxizmust néhány lényegbevágó sajátossága teszi egyedivé:

1) Amennyiben eltekintünk attól a marxizmustól, amely a politikailag marginális amerikai KP-n (és más hasonló szektás politikai csoportosuláson) belül tengődik, akkor a hetvenes és nyolcvanas évek itteni marxizmusáról elmondható, hogy lényegében a II. és III. Internacionálé marxizmusának ellenében fejlődött. „Az Egyesült Államokban előállt új helyzet a »régi« marxizmus gyorsabb és átfogóbb túlhaladásához, felszámolásához vezetett, mint bármely más nemzet esetében, mivel a II. és III. Internacionálé marxizmusa képtelen volt magyarázatot adni az itteni társadalmi erők és osztályok fejlődésének lényegére. Az USA-ban a forradalmi előretörés szükségszerűen totális jellegű, mentes az Európára és a »harmadik világra« jellemző szektorkorlátozásoktól. E totalitás felölelésére csak egy olyan marxizmus lehetett alkalmas, amelynek modernsége egységességében jut kifejezésre."[264]

2) Az új jelenségek elméleti megértésére és magyarázatára törekedve az amerikai szocialista és marxista teoretikusok nemcsak a II. és III. Internacionálé álláspontjait vetik el, hanem Marxszal is polemizálnak, sőt egyes téziseit is megkérdőjelezik. Paul Barant és Paul Sweezyt — akik bár explicite marxistának vallják magukat, de mégis elvetik Marx értéktöbblet-elméletét — amerikai neomarxistákként emlegetik, neomarxizmuson a marxizmus egyfajta revizionista változatát értve. Az amerikai marxisták Marxszal folytatott polémiáiból gyakran kiviláglik Marx hiányos, illetve téves ismerete, ami hol az amerikai elméleti hagyományok hatására, hol pedig annak az (európai) filozófiai és kultúrhagyománynak a felszínes ismeretére utal, amelyben Marx élt és alkotott.

3) A polémia részben az egyes polgári elméleti koncepciók marxizmusra gyakorolt hatásának a következménye: A neomarxista alkotások jelentős része a hetvenes-nyolcvanas években a marxista, valamint a polgári szerzők elméleti álláspontjainak többé-kevésbé sikeres elméleti-módszertani szintézisét képviseli azzal, hogy a marxista, illetve a marxi nézetek a meghatározóak. Így került sor a hatvanas évek végén és a hetvenesek elején a társadalomtudományok addigi akadémiai tudományágai mellett a marxizmuson alapuló, részben pedig nem marxista szerzők hatását is integráló radikális közgazdaságtan, radikális (vagy kritikai) szociológia, történelem, pszichológia, kriminológia és politológia kialakulására.

4) A marxizmus az Egyesült Államokban — tekintettel hordozóira és a munkásmozgalomtól való elszigeteltségére — az utóbbi húsz év folyamán főként akadémiai jellegű volt,[265] anélkül, hogy a tömeges antikapi-

talista politikai gyakorlat (praxis) összetevő részévé vált volna. Ennek róható fel, hogy sem a kutatásai, sem az elmélete nem irányult a lehetséges szocialista stratégia elméleti alapjának fejlesztésére. Az itteni marxisták egy része tisztában is van az akadémiai marxizmus eme fogyatékosságával. Így pl. a Bostoni Egyetem tanára, a marxista Howard Zinn (a People's History of United States című könyv szerzője) a következőket mondja: „Radikálisnak lenni anélkül, hogy aktivisták is lennénk, igen ellentmondásos dolog." Bár az egyesült államokbeli mai marxizmus többé már nem eredeztethető az antikapitalista harcból, illetve nem is része a szocialista gyakorlatnak, mégis szép számmal akadnak olyanok, akik szerint a marxista elmélet célja a társadalmi helyzet megváltoztatása. A politikai gazdaságtan marxista tanárainak szervezete, az Union of Radical Political Economy megalapításától (1968-tól kezdve) alapvetőnek tartja, hogy az elmélet fejlődését a társadalom radikális és gyökeres megváltoztatásának szolgálatába állítsa.[266] Azt, hogy a radikális politikai gazdaságtan célja az amerikai társadalom szocialista átalakítása, több kiemelkedő tanár is hangsúlyozza, így Richard C. Edwards, E. Applebaum, E. Canterbery és mások, valamennyien ennek a csoportosulásnak a tagjai. Néhányan (I. Behr, V. Genlin, Morris J. Roehl) közös programadó cikkükben, amely a Towards a Radical Political Economy címet viseli, azt hangsúlyozzák, hogy a radikális politikai gazdaságtannak mindenképp „élnie" kell.[267] Ez az álláspont, amely az egyéni és mindennapi kiállást szorgalmazza, minden bizonnyal inkább az újbaloldal, különösen pedig a hatvanas évek diákmozgalmának hatását juttatja kifejezésre, mintsem a forradalmi elmélet és gyakorlat egységének marxista felfogását.

A marxista elméletnek a politikai gyakorlathoz való közelítésével sem sikerült egy reális szocialista program és stratégia komplex elméleti alapjait kidolgozni. Vonatkozik ez egyféleképp a „kulturális marxizmusra" megint másképp a demokratikus szocialisták marxista elméletére.[268] Míg az utóbbit a politikai pragmatizmus és reformizmus determinálja, és nem vitatja el a polgári Amerika politikai ideáljait, addig a „kulturális marxizmus", melynek kritikai pozíciói sokkal radikálisabbak, „akkor is elveszti minden analizáló képességét, amikor politikai stratégiáját körvonalazza a jelennel való konfrontálódás céljából".[269] A mai amerikai marxizmus akadémiai jellegének azonban volt egy pozitívuma is. Tekintettel arra, hogy itt a hetvenes-nyolcvanas évek marxizmusa nem kötődik közvetlenül egyetlen politikai párthoz vagy mozgalomhoz sem. Így nem volt kitéve a politika ideologizáló nyomásának sem, s ezért tudott elsősorban kutatói gyakorlatként fejlődni. Ezért van az, hogy az utóbbi tizenöt évben az amerikai marxizmus elméleti dimenziója sokkal kifejezettebb az ideológiainál.

Martin Sklar vitába száll Ollman azon nézetével, miszerint a marxizmus tanulmányozását és terjedését Amerikában hátráltatja az, hogy az ország politikai életéből hiányzik egy erős szocialista párt és mozgalom.[270] Szerinte ennek „előnye is van: nincs aki (pl. párt, mozgalom) presztízsét, fölényét, megrögzött doktrínáját latba vetve befolyásolná az elméletalko-

tást".[271] Hozzá kell tenni azonban, hogy az amerikai marxizmus épp ideológiai funkciójának fejletlensége folytán nem válhatott sem a munkásosztály, sem az antikapitalista harc szellemi tényezőjévé.

5) A marxizmus Nyugat-Európa egyetlen országában sem távolodott el olyan mértékben a gyakorlattól, egyáltalán a munkásosztály tudatától, mint az Egyesült Államokban. Amennyiben mégis a szociális helyzet, a mindennapi élet és az antikapitalista harc meghatározta tapasztalat és tudat kifejezője, követői a hatvanas-hetvenes években radikalizálódott értelmiség, részben pedig a radikalizálódott faji és etnikai kisebbségek köréből kerülnek ki. Így a modern amerikai marxizmus az utóbbi két évtizedben nem az anyagi szűkölködés tudati kifejezője, hanem az elidegenedett tudaté; a technobürokrata dominancia érvényesülése ugyanis gyakran teljesen háttérbe szorítja a gazdasági kizsákmányolás érzetét. Mindezzel számolnak az amerikai marxizmus legjelentősebb irányzatai.

6) A szóban forgó marxizmus fejlődését a hetvenes-nyolcvanas években az jellemezte, hogy a kutatásokat kiterjeszti a társadalmi élet szinte minden területére, tehát jelentősen kiszélesíti a tradicionális marxizmus érdeklődési körét. „A marxista elmélet iránti érdeklődés felélénkülése az utóbbi tizenöt évben annak köszönhető, hogy a humán- és társadalomtudományok szinte minden területén létrejönnek a marxista stúdiumok."[272] David Plotke, miközben hangsúlyozza, hogy a mai amerikai marxizmus egyik legfőbb ismérve épp tematikai sokfélesége, arra is rámutat, hogy ez elsősorban annak a felismeréséből fakad, hogy a kapitalizmus hatalmába kerítette és maga alá rendelte a társadalmi és egyéni élet minden szegmentumát, ezért nem redukálható többé kizárólag a gazdasági alapokra.

A mai marxizmuson belül először jelentősen kiszélesedett a tradicionális marxista diszciplinák tematikája. A politikai gazdaságtan például radikálisan kibővült, ami minden bizonnyal annak következménye, hogy a kapitalista termelési mód amerikai változatának sikerült leginkább *a társadalmi élet termelési módjává* is alakulnia. Így az áru-tőke forma végképp univerzálissá vált, a tőke tulajdonképpen maga alá rendelte a társadalmi viszonyok összességét. Vojmir Franičević ezt a „tőkés termelés terjeszkedésének" nevezi, méghozzá „mélységét és szélességét tekintve egyaránt". Vagy úgy, hogy a „már formálisan a tőke hatalma alatt álló minden társadalmi viszonyt progresszíve is annak hatalma alá rendel, vagy a másik esetben: mivel a kapitalista termelési mód nem tűri meg a nem kapitalista termelési viszonyokat, így azokat a valóságban és formálisan is a tőke hatalma alá hajtja".[273]

Az egyik legismertebb amerikai marxista politökonomista, Herbert Gintis megállapítja, hogy általánosan elterjedt az a nézet, miszerint a tradicionális, a liberális és a marxista gazdaságtannak azonos a tárgya: az ugyanazon „társadalmi praxis" („a természet kisajátítása") és azonos a „helyszíne" is, ahol az adott társadalmi praxis megvalósul, illetve lebonyolódik (gyárak, bankok, munkások és kapitalisták, eladók és vásárlók stb.). Ezzel szemben „az amerikai marxisták — állapítja meg Gintis — elvetették a helyszín és a társadalmi praxis eme kiegyenlítését; szerintük

a természet kisajátítása éppúgy folyik az iskolában, a családban és lokális közösségben, mint a »gazdaságban«, de maga a »gazdaság« is magában foglalja a természet kisajátítása mellett a többi társadalmi praxist is. Az amerikai marxista közgazdászok nemcsak hogy tanulmányozzák a természet iskola, család és társadalmi intézmény által történő kisajátítását, hanem úgy vélik, hogy a felsorolt intézmények működése meg sem érthető, amennyiben nem hozzák összefüggésbe a feltételezett »gazdasági gyakorlattal«. Mi több, a »gazdaságot« nem leszűkítve — technológiai, tulajdonjogi vetületére vagy puszta csereviszonyra — szemléli, hanem a politikai és kulturális viszonyok rendszereként is... Enélkül valójában lehetetlen hozzálátni a gazdasági élet (ideértve a munkafolyamatot, az egyenlőtlen bérezést, a nőkkel és a kisebbségekkel szembeni diszkriminációt, a természetes környezet kérdését, a profit- és bérelosztást stb.) dinamikájának vizsgálatához. Ebből is kitűnik, hogy a marxista közgazdászok Amerikában teljes egészében elvetik a tradicionális gazdaságtanok »ökonomizmusát«."[274] A polgári gazdaságtan, de a II. és a III. Internacionálé marxizmusán belül kialakult politikai gazdaságtan ökonomizmusával való szembenállásukat bizonyítandó „különálló" gazdaságtanokat hoztak létre: pl. az oktatás politikai gazdaságtanát,[275] a városfejlesztés[276], a faji viszonyok[277], a család, a szexuális munkamegosztás[278], a háború[279], az önigazgatás[280] politikai gazdaságtanát.

A marxista politikai gazdaságtan terén folyó kutatások, mint már említettük, kiszélesítették a marxista politikai gazdaságtan klasszikusnak számító témáit. Így pl. részletesen tanulmányozzák magát a munkafolyamatot, mindenekelőtt a szakosítást, a bürokratizálódást és a munka degradálását,[281] akárcsak a munka és a tőke viszonyának a munkaerőpiacra és a munkásság szegmentálódására gyakorolt hatását, a monopol kapitalizmus feltételei között.[282]

A hetvenes és nyolcvanas évek marxizmusa Amerikában megkülönböztetett figyelmet szentelt az ideológia és a kultúra vizsgálatának, mégpedig az újbaloldal és a frankfurti iskola reaffirmálta szubjektivizmus hatására. (Közrejátszott persze a munkásmozgalom fejletlensége is.)[283] Az ideológia és a kultúra problémáját nem redukálták kizárólag a művészetre (mint azt a II. és III. Internacionálé marxizmusa tette), hanem a kutatások felölelték a szellemi és anyagi kultúra minden megnyilatkozási formáját és feltételrendszerét, megkülönböztetett figyelmet szentelve a tömegkultúrának.

A hetvenes évek amerikai marxizmusán belül létrejött egy külön irányzat is, az ún. „kulturális marxizmus". Az irányzat képviselői szerint immár a kultúra az a terület, ahol a korszerű kapitalizmus ellentmondásai létrejönnek, de ugyancsak ezen a területen zajlik a harc is a kapitalizmustól való emancipálódásért.[284]

A mindennapi élet politizálására irányuló diák-baloldali követelések a hatvanas években, valamint a radikális, illetve marxista pszichológia iránti fokozott érdeklődés hatására (amihez jelentős mértékben hozzájárult Henry Lefebvre francia marxizmusa, mindenekelőtt azonban Herbert Mar-

cuse nézetei) az amerikai marxizmus a mindennapi élet elméleti kritikáját is felvállalta.[285] A mindennapi életnek és a pszichológiának ugyanis épp a hatvanas évek tapasztalatai adtak politikai töltést. „A tapasztalat és az egyéni tudat szubverzióját, a szükségletrendszer és kielégítési módjának radikális megváltoztatását szorgalmazó — tehát az új szubjektivitás eszméjéért síkraszálló — újbaloldal a pszichológiát egy határozott politikai jelentéssel ruházta fel."[286]

Dick Howard szerint az amerikai újbaloldal legjelentősebb eredményei a pszichológiához, a mindennapi élet kritikájához és a tudomány történethez fűződnek.[287] Perry Anderson is úgy véli, hogy a korszerű marxizmuson belül a történetírásé a vezető szerep.[288]

7. Az a marxizmus tehát, amely a hetvenes években rohamosan tért hódított az amerikai egyetemeken, a szubjektivitás affirmálását és artikulálását vállalta fel. Többen azon a véleményen voltak, hogy előtérbe kell hozni és el kell fogadtatni a marxi gondolat, az emberi praxis és kreativitás „szubjektív oldalát" is, ehhez kötődően pedig a humanizmus és elidegenedés kérdéskörét is, hasonlóan ahhoz, ahogy azt az európai marxizmus tette az ötvenes években.[289] „A tiltakozó mozgalmak előretörése, az a törekvésük, hogy vezető politikai és elméleti szerephez jussanak — írja Marx Wartofsky — alternatív törekvések újbóli felfedezéséhez vezetett a marxizmuson belül, de magának Marxnak a műveiben is, amit korábban a régi baloldal ortodox marxizmusa háttérbe szorított, elhanyagolt, vagy esetleg szándékosan el is fojtott. Ez pedig a humanizmus hangsúlyozása, vagyis az emberi képességek, a szabadság, a kreativitás kerül előtérbe, valamint az elidegenedés túlhaladásának fontossága... Egyesek humanizmuson »a szubjektivitás« hangsúlyozását értették, vagyis az individuum, a pszichológiai és természeti momentum, a tudat és öntudat szerepének kutatására összpontosították figyelmüket az elmélet, a kultúra vagy az etika viszonylatában. Mindezt az objektivista marxizmussal szemben, amely az objektív történelmi törvényszerűségeket állította előtérbe."[290] A szubjektivitásnak ez a reaffirmálása a marxista elméleti gondolkodás keretein belül „az ifjú Marx", valamint a *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből* című művében kifejtett elidegenedés-elmélet újrafelfedezését jelentette. Felfedezték Lukács *Történelem és osztálytudat* című művét is, főként a proletár-öntudattal és az eldologiasulás kritikájával foglalkozó részeit. Karl Korsch *Marxizmus és filozófia* című műve ugyancsak az érdeklődés homlokterébe került. Mindenekelőtt azonban a frankfurti iskola társadalom- és kultúrakritikája, valamint Marcuse új művei az *Érosz és civilizáció,* valamint az *Egydimenziós ember* talál nagy visszhangra. Ezek és más művek (pl. Frommé, Gramscié, a jugoszláv Praxis körül csoportosuló filozófusoké, Debray-é, Sartre-é és Mao Ce-tung-é) „korábban nem tapasztalt élénk érdeklődést keltettek az elmélet, valamint az elmélet és gyakorlat viszonya iránt."[291]

A diákbaloldal azon eszmei áramlatának és törekvésének hatására, amely számára a szubjektivitás mindenekelőtt az egyéni élet, a mindennapi élmény és tapasztalat, valamint az emóció affirmálását jelentette a racio-

nális ellenében, a marxista gondolkodásba is betört a szubjektivitásnak egyfajta nem marxista értelmezése, egy sajátos „szubjektivitás-kultusz". Ezt az egyszerű, illetve leegyszerűsített szubjektivitás-felfogást bírálja Russel Jacoby: „A baloldalnak a szubjektivitás kifejezésre juttatására irányuló törekvése előrelépést jelent a szubjektivitást a tudomány nevében tiltó marxista dogmával szemben. Amennyiben viszont kizárólagossá válik, könnyen hátralépés is lehet, ami megintcsak előnyös a polgári társadalom számára. Elvetni egy olyan elméletet, amely a szubjektív értékek miatt követel betekintést az objektivitás területére, a karteziánusi tradíció kétkedését terjeszti, fordított értelemben: érzek, tehát vagyok. A polgári társadalom belső mozgatója az emberi szubjektum visszatérése önmagához. A descartesi gondolat ezt a tendenciát bizonyítja."[292] „A megoldás mégsem az, folytatja Jacoby, hogy újraélesszük a szubjektum minden szerepét tagadó hivatalos ortodoxiát. A kritikai elmélet és a termékeny marxista gondolat fel is lépett ezzel az ortodoxiával szemben. A szubjektum-objektum dialektikájának kell érvényt szerezni. A tiszta szubjektivitás vagy a tiszta objektivitás alternatívája csakis egy merőben pozitivista szellem alternatívája lehet. A marxista és kritikai gondolatnak más logikát kell követnie: a dialektika logikáját."[293]

A szubjektivitás affirmálása és kifejezésre juttatása különösen termékeny talajra talált a radikális, illetve marxista politikai gazdaságtan esetében. Először is művelői kutatásaikban és elemzéseikben a fetisizálódott és tárgyi (áru—pénz—tőke) viszonyok mögött felfedezik a társadalmi viszonyokat, és mint osztályok közötti viszonyt interpretálják azt. Másodszor: ehhez kapcsolódóan egyrészt a gazdasági folyamatok, törvényszerűségek és struktúrák, másrészt az osztályharc egymásra gyakorolt befolyását kutatják. Harmadszor: figyelmük „a gazdaság akkumulációja és az emberi élet degradálása közötti, a kapitalista társadalomra jellemző viszonyra irányul".[294] Az amerikai radikális gazdaságtan ebben Marxot követi: „... valóban magáévá tette azt a marxi álláspontot, miszerint az emberek a tárgyak termelése közben önmagukat is termelik, és hogy a gazdaságot nem lehet megérteni, amennyiben nem vesszük tudomásul azt, hogy annak alapvető jellemvonását épp a munkások és kapitalisták termelésének és újratermelésének követelményei határozzák meg, ideértve azok — az uralkodó társadalmi rend meghatározta társadalmi viszonyok fenntartását biztosító — mentalitását és társadalmi lény voltát is."[295]

A radikális politikai gazdaságtan művelői közül sokan bevonják elemzéseikbe az osztályokat, illetve az osztályviszonyokat is, ami a radikális gazdaságtannak abból a sajátos jellegéből ered, hogy „a neoklasszikus elmélettől eltérően a gazdasági okozati viszonyokat a társadalmi ellentétek, elsősorban az osztályharc tükrében vizsgálja".[296]

Az amerikai marxista közgazdászok leginkább azzal járultak hozzá a marxista elmélet fejlesztéséhez, hogy affirmálták a szubjektivitást a politikai gazdaságtanban is. Kifejezésre juttatták azt a munkafolyamat ellenőrző rendszerének és hierarchikus felépítésének, a munka degradálásának, a munkaerő szegmentálódásának, valamint a monopol- és korpora-

tív kapitalizmus egyénre gyakorolt hatásának vizsgálatakor. A szubjektivitás kerül előtérbe a tőkés termelési mód nemi és faji egyenlőtlenségekre, valamint az osztályharcnak a gazdasági folyamatokra és törvényszerűségekre gyakorolt hatásának elemzésekor is, csakúgy, mint az állam gazdasági életben betöltött szerepének és a tőkés termelési mód irracionális voltának kutatásakor. „A legtermékenyebb kutatási területnek a munkahelyek hierarchiájának a munkások faji és nemi hovatartozásával mutatott összefüggéseinek kutatása bizonyult. E kutatások eredményeként jött létre a munkaerő-piac szegmentálódásának elmélete."[297] Franičević szerint igen érdekesek és eredetiek azok a kutatások is, amelyek „a munka átalakulásával és szervezésével foglalkoznak a nagy korporációk dominanciájának feltételei között". „Megemlíthetjük például a munkafolyamat megváltozásával foglalkozó kutatásokat a monopolkapitalizmusban (Braverman), a műszaki munkamegosztás, ellenőrzés és hierarchia eredetét (Marglin, Stone, Edwards), valamint a munkaerőpiac szegmentálódásának a munkásosztály megoszlására gyakorolt hatását (Reich Gordon, Edwards és mások) kutató munkákat. Kiderül, hogy e problémák mindegyike rendkívül fontos a bérmunkások objektív osztályhelyzetének, valamint osztályszubjektivitásának megértése szempontjából a korszerű kapitalizmusban."[298]

Franičević megállapítja azt is: „hogy bár a radikális közgazdászok a kapitalista termelési mód, az osztálystruktúra és osztályharc fejlődésének és törvényszerűségeinek kutatására összpontosítanak, kutatásaik kiterjednek a kapitalizmus és egyén viszonyára is, az ember egyéni fejlődésének és a rendszer újratermelése szempontjából funkcionális egyéniségtípusoknak a szempontjából is. A radikális gazdaságtannak ez a sajátossága azonnal érthetővé válik, amint felidézzük az újbaloldallal való szoros kapcsolatát."[299] Egyik legújabb példája ennek a híres marxista közgazdász, James O'Connor *Accumulation crisis*[300] című könyve, amelyben az individualizmus ideológiájának a munkásosztály és a kapitalizmus fejlődésére gyakorolt hatását elemzi. Az individualizmus ideológiája fontos tényezője a kapitalista rendszernek, de ugyanakkor szubverzív tényező is, mert transzformálja azt. Az idealizmus megosztotta a munkásosztályt, de ugyanakkor törvényesítette is a személyes, a magán- anyagi jólétért folyó osztályharcot (O'Connor ezt „class struggle for ‚more' and for ‚self' "-nek nevezi) méghozzá olyan fokig, amelyen az individualizmus már önmagát tagadja. Ennek eredményeként olyan mértékben megnövekedtek a gazdasági és szociális újratermelés kiadásai, hogy a tőke már nem tudja elviselni, így krízisbe kerül az akkumuláció.

8. A marxista és szocialista elméleti kutatásokban erőteljesen jelen van a participatív demokrácia és az önigazgatás eszméje, ezzel összhangban pedig az a felismerés, miszerint „az önigazgatás formáitól megfosztott szocializmus etatizmussá degenerálódik a termelés, de a társadalmi élet minden más területén is".[301]

Az önigazgatás eszméjének e térhódítását a marxista elméletben elsősorban az újbaloldalnak a marxizmus — illetve szélesebb értelemben a szocialista gondolat — fejlődésére gyakorolt hatása eredményezte. „Az ön-

igazgatás — a gazdaság, de az élet minden más területén is — központi témája az újbaloldalnak és meghatározója annak a víziónak, amelyet kialakított" — mondja Dick Howard.[302] Marcuse szerint az újbaloldalnak köszönhető, hogy a hatvanas évek után újra jelentőséget kapnak a termelés és elosztás területén megvalósuló önigazgatásról alkotott föltevések és elképzelések a gyárakban és üzemekben.[303]

Árokszállási Borza Gyöngyi fordítása

Jegyzetek

224 James O'Connor: Towards a Theory of Community Unions I.; Lásd: Wini Breines: Great Refusal, 133. o.

225 Martin Nicolaus: The Contradictions of Advanced Capitalist Society and its Resolution; Lásd: Wini Breines: Great Refusal, 134. o.

226 James Weinstein: Ambigous Legacy. The Left in American Politics, 143. o

227 Uo. 141. o.

228 Wini Breines: Great Refusal, 110. o.

229 Uo. 115. o.

230 David McLellan: Marxism After Marx, 320. o.

231 Paul Breines: Marcuse and the New Left, in: The Revival of American Socialism, 288. o.

232 Dick Howard: The Marxian Legacy, 22. o.

233 Christopher Lasch: The Agony of the American Left, Vintage Book, New York, 1968., 178—179 o.

234 Irving Louis Horowitz: Ideology and Utopia in the United States 1956—1976, Oxford University Press, New York, 1977., 182. o.

235 Herbert Marcuse: Merila vremena, 44. o.

236 For a New Amerika (Essays in History and Politics from „Studies on the Left" 1959—1967), szerk.: J. Weinstein, D. Bakins, Random House, New York, 1970., 6. o.

237 Uo. 12—13. o.

238 Lásd: William Appleman Williams: The Tragedy of American Diplomacy, Del, New York, 1962., W. A. Williams: The Roots of the Modern American Empire, Random House, New York, 1969; W. A. Williams: Empire as a Way of Life, Oxford University Press, New York 1980.

239 Paul Bühle: Marxismus in den USA, 38. o.

240 Lásd: The Revival of American Socialism, szerk.: Georg Fischer, Oxford University Press, New York, 1971.

241 Beyond the New Left, szerk.: Irving Howe, Mc Call Publishing Company, New York, 1969., 3. o.

242 Stanley Aronowitz: The Crisis in Historical Materialism, Praeger, New York, 1981. IX. o.

243 The Left Academy (Marxist Scholarship on American Campuses), szer.: Bertell Ollman, 9dward Vernoff, Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1982., 1. o.

244 Uo. 1. o.
245 Marx W. Wartofsky: Marx Among the Philosophers, in: The Left Academy, 115 és 118. o.
246 Lásd: Herbert Gintis: The Reemergence of Marxian Economics in America; Richard Flacks: Marxism and Sociology; Michael Merril, Michael Wallas: Marxism and History, mindhárom in: The Left Academy.
247 Lásd: Miloš Nikolić: Osnovni rezultati razvoja savremenog marksizma, a Marksizam u svetu kiadása, 1983.
248 Stanley Aronowitz: The Crisis in Historical Materialism, 5—6. o.
249 The Left Academy (Marxist Scholarship on American Campuses) X. o.
250 Marx Wartofsky: Marx Among the Philosophers, in: The Left Academy, I. kötet, 122. o.
251 The Left Academy, 2. o.; Lásd még: H. Gintis tanulmányát is az 53. o.
252 Stanley Aronowitz: The Crisis in Historical Materialism, 4. o.
253 Bernd Leineweber, Karl-Ludwig Schibel: Die Revolution ist vorbeiwir haben gesiegt. Die community-Bewegung Zur Organisationsfrage der Neuen Linken in den USA und der BRD, Merve Verlage, Berlin, 1975., 23. o.
254 Mark Kesselman: The State and Class Struggle: Trends in Marxist Political Science, in: The Left Academy, 87. o.
255 The Left Academy 2. o.
256 Richard Flacks: Marxism and Sociology, in: The Left Academy, 14. o.
257 Eleonor Leacock: Marxism and Anthropology, in: The Left Academy, 257. o.
258 Richard Flacks: Marxism and Sociology, in The Left Academy, 15. o.
259 Christopher Lasch: The Agony of the American Left, Vintage Book, New York, 1969., 188—189. o.
260 Mark Kesselman: The State and Class Struggle: Trends in Marxist Political Science, in: The Left Academy 87. o.
261 Az idézeteket David Plotke még meg nem jelentetett tanulmányából vettük, amely a második világháború utáni amerikai marxistákról szóló antológiában jelenik majd meg a Szarajevói Svjetlost kiadásában.
262 Lásd: Stanley Aronowitz: The Crisis in Historical Materialism, X. o.
263 Lásd: The Left Academy, 2. o.
264 Paul Bühle: Marxismus in den USA, 33. o.
265 Az akadémiai marxizmusról lásd még: Miloš Nikolić: Osnovni rezultati razvoja savremenog marksizma, 28—34. o.
266 Lásd: Outline for URPE Organizing Statement, URPE Newsletter, II. kötet, 3. o.
267 Lásd: The Review of Radical Political Economics, 3. évf., 1971., 2. szám
268 E két irányzatról lásd: Jerry Watts: The Socialist as Ostrich: The Unwillingness of the Left to Confront Modernity, Social Research, Vol. 50., 1. szám, 1983 tavasza.
269 Uo. 7. o.
270 Bertell Ollman: On Teaching Marxism, in: Studies in Socialist Pedagogy, Monthly Review Press, New York, 1978.
271 Martin Sklar: On Ollman's „On Teaching Marxism", in: Studies in Socialist Pedagogy, 270. o.
272 Stanley Aronowitz: The Crisis in Historical Materialism, 45. o.

273 Vojmir Franičević: Radikalna politička ekonomija u SAD, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet, 1983., 180. o. (doktori értekezés).

274 Herbert Gintis: The Reemergence of Marxian Economics in America, in: The Left Academy, 55—56. o.

275 Legjelentősebb Samuel Bowles és Herbert Gintis: Schooling in Capitalist America (Education and the Contradictions of economic Life), Basic Books, New York, 1975.; Lásd még: Ivor Berg: Education and Job: The Great Training Robbery, Beacon Press, Boston, 1971.; Jerome Karabel, A. H. Halsey: Power and Ideology in Education, Oxford University Press, New York, 1977.

276 Lásd: Marxism and the Metropolis (New Perspectives in Urban Political Economy), szerk.: William K. Tabb, Larry Sawers, Oxford University Press, New York, 1978.; Bennet Harrison: Urban Economic Development, The Urban Institut, Washington D. C., 1974.; Problems in Political Economy. An Urban Perspective, szerk.: David Gordon, D. C. Heath and Co. Lexington, 1971.; Larry Sawers: Urban Form and the Mode of Production, Review on Radical Political Economics, 1975.

277 Lásd: William Tabb: The Political Economy of the Black Ghetto, Norton, New York, 1970.; Eugene Genovese: The World the Slaveholders Made, Pantheon, New York, 1969.; Harold Baron: The Demand for Black Labour, in: Radical America, 1971. március—áprilisi szám.

278 Lásd: Capitalist Patriarchy and Case for Socialist-Feminism, Monthly Review, New York, 1978.; Zaretsky: Capitalism, The Family and Personal Life, Harper and Row, New York, 1976.; Lásd még a Review of Radical Economics 1984-es tavaszi külön számát The Political Economy of Women címmel.

279 Lásd: Seymour Melman: The Permanent War Economy, Simon and Schuster, New York, 1974.

280 Howard Wachtel: Worker's Management and Worker's Wage in Yugoslavia, Cornell University Press, Ithaca, 1973.; Benjamin Ward: The Socialist Economy. A Study of Organizational Alternatives, Random House, New York, 1967.; Yaroslav Vanek: The General Theory of Labour — Managed Economics, Cornell University Press, Ithaca, 1970., és más kiadványok.

281 Legjelentősebb: Harry Braverman: Labour and Monopoly Capital, Monthly Review Press, New York, 1974. (Nálunk is megjelent a Globus kiadásában 1982-ben).

282 Lásd: Richard C. Edwards: Contested Terrain: The Transformation of Labour in the United States, Cambridge University Press, New York, 1982.

283 Stanley Aronowitz: The Crisis in Historical Materialism, XIX. o.

284 Lásd: Jerry Watts: The Socialist as Ostrich: The Unwillingness of the Left to Confront Modernity, in: Social Research, 1983. tavaszi száma.

285 Bruce Brown: Marx, Freud and the Critique of Everyday Life, Monthly Review Press, New York, 1973., 11. o.

286 Herbert Marcuse: Merila vremena, 44. o.

287 Lásd: Dick Howard: The Marxian Legacy, 24. o.

288 Perry Anderson: In the Tracks of Historical Materialism, Verso, London, 1983., 24. és 25. o.
289 Lásd még: Miloš Nikolić: Osnovni rezultati razvoja savremenog marksizma, 48—52. o.
290 Marx W. Wartofsky: Marx Among the Philosophers, in: The Left Academy, 122—123. o.
291 Uo. 124. o.
292 Russel Jacoby: Društveni zaborav, 133. o.
293 Uo. 135. o.
294 Richard C. Edwards, Michael Reich, Thomas E. Weisskopff: The Capitalist System, Prentice Hall Inc., New Jersey, 1978., 3. o.
295 Herbert Gintis: The Reemergence of Marxian Economics in America, in: The Left Academy, 56. o.; Michael Lerner: The New Socialist Revolution, Delta, New York, 1973., Edward Nell, Martin Hollis: Rational Economic Man, Cambridge University Press, New York, 1875.
296 Vojmir Franičević: Radikalna politička ekonomija u SAD, 57. o.
297 Uo. 20. o.
298 Herbert Gintis: The Reemergence of Marxian Economics in America, in: The Left Academy, 63. o.
299 Vojmir Franičević: Radikalna politička ekonomija u SAD, 179. o.
300 James O'Connor: Accumulation Crisis, Basil Blackwell, New York, 1984.
301 Stanley Aronowitz: The Crisis in Historical Materialism, 6. o.
302 Dick Howard: The Marxian Legacy, 34. o.
303 Herbert Marcuse: Merila vremena, 43. o.